«Ελεημοσύνη» και «φιλανθρωπία» στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας (Γ. Ν. Φίλιας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 16 Ιανουαρίου, 2009

Α. Οι βιβλικές παράμετροι του θέματος

1) Η έρευνα κατέδειξε ότι ο όρος «ελεημοσύνη» υπήρξε άγνωστος στην ελληνική γραμματεία. Οι εβδομήκοντα χρησιμοποίησαν τον όρο για να σημάνουν την ευεργεσία και την επιβράβευση του Θεού προς τον άνθρωπο. **Η ελεημοσύνη τού Θεού προς τον άνθρωπο, άλλωστε, αποτελείτο πρότυπο για την ελεημοσύνη του ανθρώπου προς το συνάνθρωπό του**. Αυτή η τελευταία έννοια τής ελεημοσύνης, όμως, προβάλλεται στην Π.Δ. ως μία πράξη**θρησκευτική και όχι απλώς κοινωνική.**

Το θρησκευτικό περίβλημα της ελεημοσύνης προβάλλεται, κατ' αρχάς, δια του θεϊκού Νόμου. Αλλά το ενδιαφέρον εστιάζεται και στη**συνάφεια της ελεημοσύνης με τη λειτουργική ζωή** τού Ισραήλ: αυτό προτρέπει ο Νόμος κατά τη διάρκεια του πασχάλειου εορτασμού και αυτό προτρέπει τον υιό του ο Τωβίτ να πράξει κατά τη διάρκεια του εορτασμού τής Πεντηκοστής. Αυτό, επίσης, μαρτυρείται κατά την τελετή επανακτήσεως της Κιβωτού τής Διαθήκης από το Δαυίδ, κατά την τελετή εορτασμού των αζύμων στα Ιεροσόλυμα επί βασιλέως Εζεκία και κατά τη διάρκεια εορτασμού τής «αγίας ημέρας» επί Έσδρα. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις ελεημοσύνης κατά τη διάρκεια μιας λατρευτικής αφορμής θα κυριαρχούσαν, σίγουρα, οι διαπιστώσεις του Παροιμιαστού *(δανείζει Θεώ ο ελεών πτωχόν, κατά δε το δόμα αυτού ανταποδώσει αυτώ* και *ος δίδωσιν πτωχοίς ουκ ενδεηθήσεται),* αλλά και του Σειρακίδου *(πυρ φλογιζόμενον αποσβέσει ύδωρ, και ελεημοσύνη εξιλάσεται αμαρτίας και σύγκλεισον ελεημοσύνην εν τοις ταμιείοις σου, και αύτη εξελειταί σε εκ πάσης κακώσεως).*
Γι΄ αυτό «μακαρίζεται» ο ελεήμων και εφοδιάζεται με τη βεβαιότητα ότι ο Θεός «*δεν θα αποστρέψει από αυτόν το πρόσωπό του».* Η συνάφεια, όμως, λειτουργικής τελετής και ελεημοσύνης στις μαρτυρίες της Π.Δ. εμφορείται, προφανώς, από την πεποίθηση ότι *«ο ποιών ελεημοσύνην»* προσφέρει στο Θεό *«θυσία αινέσεως».* Η αλήθεια αυτή κληροδοτείται στην Κ.Δ., στην οποία δηλώνεται ότι η αγάπη προς το συνάνθρωπο αποτελεί μία από τις αιτίες *«δοξολογίας τον Θεού».*

2) Στην Κ.Δ., όμως, κληροδοτείται και η γενική έννοια τής ελεημοσύνης, σύμφωνα με την παλαιοδιαθηκική ορολογία: *«ποιείν ελεημοσύνην»* και *«διδόναι ελεημοσύνην»* (η

έννοια αυτή προσεγγίζει περισσότερο στη ραββινική γραμματεία). Και στις δύο περιπτώσεις **η ελεημοσύνη συνδυάζεται με την προσευχή, την οποία συμπληρώνει και ενισχύει**, όπως τονίζει ο απ. Πέτρος προς τον εκατόνταρχο Κορνήλιο. Η μαρτυρία, όμως, αυτή περί της ελεημοσύνης τού Κορνηλίου, η οποία *«ανέβηκε προς το Θεό εις μνημόσυνο»* (δηλαδή για να μην λησμονήσει ο Θεός τον Κορνήλιο), υποδηλώνει ένα σαφές λειτουργικό πλαίσιο. Άλλωστε και η έκφραση *«ενώπιον του Θεού»* στην Κ.Δ. παραπέμπει *σ' ένα* προσευχητικό πλαίσιο.
Μέσα στα παραπάνω βιβλικοθεολογικά πλαίσια, δεν αποτελεί έκπληξη η διακήρυξη του απ. Παύλου ότι η ελεημοσύνη αποτελεί *«λειτουργία»,* η οποία *«θα δώσει αφορμή για πολλές ευχαριστίες στο Θεό».* Η ορολογία αυτή είναι προφανώς λατρευτική και δεν αφίσταται τής παλαιοδιαθηκικής συνάφειας ελεημοσύνης και λατρευτικής τελετής. Δεν θα πρέπει, άλλωστε, να θεωρηθεί άνευ σημασίας το γεγονός ότι η διδασκαλία τού Κυρίου περί της αληθινής ελεημοσύνης προηγείται της περί προσευχής διδασκαλίας Του, ενώ και ο απ. Παύλος αναφέρει σε συνάφεια την *«προς το έθνος του ελεημοσύνη»* με την *«προσφορά»,* δηλαδή τη θυσία στο ναό.
Η **συνάφεια ελεημοσύνης και λατρείας τού Θεού** δεν είναι το μόνο παλαιοδιαθηκικό κληροδότημα επί του θέματος της **αλληλεγγύης προς το συνάνθρωπο**: η ανταπόδωση από το Θεό και η δημιουργία *«θησαυρού στον ουρανό»* συνιστούν πτυχές τής διδασκαλίας τού Κυρίου περί ελεημοσύνης, οι οποίες *«διαπορθμεύουν»* στην Κ.Δ. τις αντίστοιχες παλαιοδιαθηκικές έννοιες και οι οποίες είναι σίγουρο ότι θα σηματοδοτούσαν το φιλανθρωπικό έργο τής πρώτης χριστιανικής Εκκλησίας.
Η έλλειψη πνεύματος ελεημοσύνης και φιλανθρωπίας στιγματίζεται από τον απ. Παύλο όταν, κυρίως, εκδηλώνεται με αφορμή το «δείπνο τού Κυρίου» (τη Θ. Ευχαριστία). Η μαρτυρία αυτή απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, διότι υποδηλώνει ότι ο απόστολος ανέμενε από τους παραλήπτες τής επιστολής του να διαδηλώσουν τη φιλανθρωπία τους ιδιαιτέρως κατά τη συγκεκριμένη συγκυρία· γι' αυτό και διαμαρτύρεται εντόνως όταν διαπιστώνει ότι η επιτέλεση της Ευχαριστίας συνοδεύεται από έλλειψη πνεύματος φιλανθρωπίας.

Β. Η Αποστολική Εκκλησία

1) Οι μαρτυρίες των Πράξεων επί του θέματος της ελεημοσύνης και της φιλανθρωπίας συνοψίζονται στις γνωστές μαρτυρίες περί της **κοινοκτημοσύνης**. Αξίζει, όμως, ιδιαίτερης προσοχής η επισήμανση μιας **συνάφειας Θ. Ευχαριστίας και κοινοκτημοσύνης**: *Πάντες δε οι πιστεύοντες ήσαν επί το αυτό και είχον άπαντα κοινά.* Ο απ. Παύλος αποκαλύπτει ότι η σύναξη των πιστών *«επί το αυτό»* αποτελεί όρο με **εκκλησιολογικό** και, συγχρόνως, **ευχαριστιακό περιεχόμενο**. Η συγκέντρωση των πιστών *«επί το αυτό»* προφανώς επεξηγεί το **χρονικό πλαίσιο**, εντός του οποίου πραγματοποιείτο η φιλανθρωπική δραστηριότητα της νεοσύστατης Εκκλησίας: η μαρτυρία ότι τα αγαθά *«ετίθεντο παρά τους πόδας των Αποστόλων»,* δεν είναι δυνατόν να παραπέμπει σε κάποια συγκέντρωση -επί τη

παρουσία τών Αποστόλων- εκτός της Θείας Ευχαριστίας.
Γνωρίζουμε ότι, η πρώτη χριστιανική κοινότητα στα Ιεροσόλυμα συναζόταν καθημερινά **γύρω από το ίδιο τραπέζι**: ... *ομοθυμαδόν... κλώντες τε άρτον μετελάμβανον τροφής εν αγαλλιάσει και αφελότητι καρδίας.* Η έννοια τού συνδέσμου κατά την ευχαριστιακή σύναξη τονίζεται δια του όρου «***κοινωνία***» (οι πρώτοι Χριστιανοί *ήσαν προσκαρτερούντες τη διδαχή τών αποστόλων* και τη *κοινωνία και τη κλάσει τού άρτου και ταις προσευχαίς,* Πρ. 2, 42).
Οι μαρτυρίες αυτές παραπέμπουν στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας από τους πρώτους Χριστιανούς, σύμφωνα με το *«Δείπνο του Κυρίου», από* το οποίο προέρχεται η ευχαριστιακή ορολογία της *«κλάσεως του άρτου».* Παράλληλα, όμως, οι πρώτες αυτές ευχαριστιακές μαρτυρίες αποκαλύπτουν και τον **κοινωνικό χαρακτήρα** τής *«κλάσεως του άρτου»,* δηλαδή την **προσφορά τροφής προς τους πολλούς πτωχούς-μέλη** της πρώτης χριστιανικής Εκκλησίας. Στα προβλήματα, μάλιστα, που είχαν δημιουργηθεί κατά τις συγκεκριμένες συνάξεις, αναφέρεται το Πρ. 6,1 (ο *«γογγυσμός των Ελληνιστών» ότι,* κατά τη διάρκεια των καθημερινών ευχαριστιακών συνάξεων, οι εβραιόφωνοι Χριστιανοί δεν φρόντιζαν όσο έπρεπε τις χήρες τών Ελληνιστών κατά τη διανομή τών τροφίμων).
Η ευχαριστιακή αυτή πρακτική τού συνδυασμού *«κλάσεως του άρτου»* και κοινωνικής διακονίας υπέρ των πτωχών ήταν αντίστοιχη με την εβραϊκή τού *«πιάτου του πτωχού»,* το οποίο μοιραζόταν κάθε ήμερα, και του «*καλαθιού του πτωχού*», το οποίο μοιραζόταν κάθε εβδομάδα την Παρασκευή, δηλαδή πριν από τον εορτασμό τού Σαββάτου. Παρατηρούμε, επομένως, ότι στην πρώτη χριστιανική Εκκλησία των Ιεροσολύμων, **η Ευχαριστία συμβαδίζει με την κοινωνική πρόνοια** , γεγονός το οποίο συνδέεται με αντίστοιχες πρακτικές τού Ιουδαϊσμού. Η διαφοροποίηση έγκειται στη μεταβολή τής ημέρας: για τη χριστιανική Εκκλησία, ο σύνδεσμος της Θ. Ευχαριστίας με το *«δείπνο τής χάριτος»* (το δείπνο για τους πτωχούς) δεν πραγματοποιείται την προηγούμενη από το Σάββατο ημέρα, αλλά την Κυριακή, κατά την οποία άλλωστε πραγματοποιείτο και η «*λογία*» (ο έρανος) της Εκκλησίας (Α' Κορ. 16, 2).
Οι παραπάνω μαρτυρίες τών Πράξεων φωτίζουν τον **τρόπο πραγματοποιήσεως της φιλανθρωπίας στην Αποστολική Εκκλησία**. Θεωρούμε, μάλιστα, ότι φωτίζουν την περί ελεημοσύνης μαρτυρία τής Καθολικής Επιστολής Ιακώβου (μιας επιστολής που φαίνεται ότι απευθυνόταν σε λειτουργική σύναξη): **το *«έργο»* της ελεημοσύνης εξαίρεται ως το απαραίτητο συμπλήρωμα, ώστε να μην καταστεί η πίστη *«νεκρή»*.** Και δεν είναι τυχαίο το παράδειγμα «πίστεως συνοδευομένης υπό έργων», το οποίο παραθέτει ο συγγραφέας τής Επιστολής: ότι ο Αβραάμ *«δικαιώθηκε»* ανενέγκας τον υίόν αυτού επί το θυσιαστήριον. **Η παράθεση της ελεημοσύνης σε συνάφεια με μία πράξη λατρείας τού Θεού σίγουρα δεν είναι τυχαία**.

2) Στην προς Γαλατάς επιστολή, ο απ. Παύλος αναφέρεται στην απόφαση της Αποστολικής Συνόδου τών Ιεροσολύμων (48/49 μ.Χ.) **να τύχουν βοηθείας οι**

πτωχοί, προσθέτοντας ότι *«φρόντισε για το έργο αυτό με ζήλο».* Εννοείται ότι ο Παύλος ερμηνεύει την απόφαση αυτή όχι ως μία προσωπική υποχρέωση, αλλά ως **έργο επιβεβλημένο για ολόκληρο το εκκλησιαστικό σώμα**. Το έργο, όμως, αυτό δεν αποτελούσε απλή κοινωνική πρωτοβουλία της πρώτης Εκκλησίας: ο Παύλος το αποκαλεί *«λειτουργία»* (βλ. παραπάνω), αλλά και ***«κοινωνία»* εκείνων που ελεούν με εκείνους που ελεούνται**· και η έννοια τής *«κοινωνίας»* παραπέμπει σε μία **βαθύτερη ενότητα**, **την οποία δεν διασφαλίζουν οι καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις, αλλά η κοινή πίστη**, έτσι όπως εκφραζόταν στη θρησκευτική ζωή τών πρώτων αυτών εκκλησιαστικών κοινοτήτων. Ο απ. Παύλος χρησιμοποιεί άπαξ την έννοια τής *«λογείας»* (του εράνου) για να σημάνει το φιλανθρωπικό έργο των Εκκλησιών της Γαλατίας και της Κορίνθου. Πρόκειται περί όρου αγνώστου στους εβδομήκοντα, ο οποίος όμως συναντάται σε παπύρους με την έννοια τής *«θρησκευτικής φιλανθρωπίας»* (της φιλανθρωπίας, η οποία εκδηλώνεται μεταξύ τών μελών ενός κοινωνικού συνόλου)· παρόμοιες μαρτυρίες υπάρχουν περί του θρησκευτικού περιβάλλοντος του Ιουδαϊσμού της διασποράς. Αξιοσημείωτη, όμως, είναι η μαρτυρία τού εν λόγω παύλειου κειμένου περί του χρόνου πραγματοποιήσεως της *«λογείας»: Κατά μίαν σαββάτου έκαστος υμών παρ' εαυτού τιθέτω θησαυρίζων ό,τι αν ευοδώται, ίνα μη όταν έλθω τότε λογείαι γίνωνται.*

Η προτροπή τού αποστόλου να συλλέγονται τα χρήματα *«κατά τις Κυριακές»,* ώστε η *«λογεία»* να μην πραγματοποιείται εσπευσμένως, παραπέμπει στη λειτουργική σύναξη της Κυριακής, δηλαδή στην επιτέλεση της θείας Ευχαριστίας. **Κατά τη διάρκεια, επομένως, της κυριακάτικης ευχαριστιακής συνάξεως εκδηλωνόταν το φιλανθρωπικό έργο (η ελεημοσύνη) της πρώτης Εκκλησίας**. Και όπως επισημαίνει ο άγ. Ι. Χρυσόστομος, ερμηνεύοντας την εν λόγω μαρτυρία τού αποστόλου, η προθυμία για την πραγματοποίηση της *«λογείας»* κατά τη συγκεκριμένη ημέρα θα υπήρχε εντονότερη ένεκα *«της κοινωνίας τών φρικτών και αθανάτων μυστηρίων».*

Το **λειτουργικό** αυτό **πλαίσιο πραγματοποιήσεως της ελεημοσύνης** αιτιολογεί την παύλειο ορολογία περί της εν λόγω φιλανθρωπικής δραστηριότητας: *«λειτουργία», «κοινωνία», «διακονία», «ευλογία», «χάρις»* και *«καρπός».* Οι όροι αυτοί παραπέμπουν μάλλον σε **θρησκευτικό, παρά σε νομικό πλαίσιο** (γι' αυτό, ίσως, ο απόστολος χρησιμοποιεί μόνο μία φορά τον όρο «λογεία», ο οποίος είναι όρος κατά βάσιν νομικός). Αυτήν, άλλωστε, την χάριν και την κοινωνίαν της διακονίας τής εις τους αγίους (δηλαδή την *«λογείαν»*/ Β' Κορ. 8, 4), ο Παύλος αποκαλεί ως *«ευπρόσδεκτον»,* ορολογία η οποία προσιδιάζει μάλλον στην έννοια της λειτουργικής θυσίας. Αλλά και στην προς Εβραίους επιστολή, ο απόστολος διακηρύσσει ότι η «ευποιΐα» (δηλαδή η φιλανθρωπική φροντίδα) συνιστά **«θυσία», με την οποία *«ευαρεστείται ο Θεός».*** Η ίδια ιερότητα περί του επιτελούντος το φιλανθρωπικό έργο εκφράζεται και για την περίπτωση του Επαφρόδιτου, ο οποίος αποκαλείται *«λειτουργός της χρείας»* του απ. Παύλου.

Όλες οι παραπάνω μαρτυρίες αποδεικνύουν ότι η *«λογεία» των* εξ Εθνών Εκκλησιών

προς την Εκκλησία-μητέρα των Ιεροσολύμων **δεν υπήρξε μία συνήθης κοινωνική φιλανθρωπία, αλλά ότι εκφράζει το βαθύτερο μυστήριο της Εκκλησίας** . Η προσφορά αυτή υπήρξε μία *«θυσία αινέσεως»* προς το Θεό, μία **αφορμή ευχαριστιακής δοξολογίας Του** για τη μεγάλη ευεργεσία τής υποδοχής των Εθνών στην Εκκλησία Του.

(Πλήθος υποσημειώσεων μπορείτε να βρείτε στο τριμηνιαίο φυλλάδιο Ορθοδόξου διδαχής «Η ΟΔΟΣ» (φ. 11, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2008), που εκδίδει η Ιερά Μητρόπολις Ρόδου, όπου και πρωτοδημοσιεύθηκε το παρόν άρθρο)